

2-nji tema: Türkmen Türkçesinde fiil yapımı (Türkmen dilinde işlikleriň ýasalyşy)

Dersiň maksady:

- ✓ talyplara türkmen diliniň fonetik, morfologik we grammatik gurluş aýratynlyklaryny öwretmek;
- ✓ talyplara türkmen diliniň sözlük hazynasyny we semantik aýratynlyklary öwretmek;
- ✓ talyplara türkmen dilinde dürli temelar boýunça öz pikirlerini yzygiderli, logiki taýdan dogry beýan etmekligi öwretmek,
- ✓ talyplara türkmen diliniň dürs ýazuw düzgünlerini öwretmek;
- ✓ olara orfografik taýdan ýalňyşsyz beýan etmegiň tärlerini öwretmek;
- ✓ talyplaryň türkmen dilinde sözleýiş medeniýetini we ýazuw endiklerini hem-de başarnyklaryny ösdürmek;
- ✓ dersde türkmen dilini we edebiýatyny oňat öwretmek üçin talyplaryň özara işjeňligini ýola goýmak;
- ✓ türkmen dili we edebiýat sapaklarynda tehnik serişdelerden peýdalanmak;
- ✓ türkmen dili we edebiýaty dersleriniň üsti bilen talyplarda watansöýüjiligi, zähmetsöýerligi, agzybirligi, ahlaklylygy, ynsaplylygy, türkmen milli we dünýä gymmatlyklaryna buýsanç, gözellige söýgi duýgularyny terbiýelemek.

Dersiň wezipeleri:

- talyplaryň türkmen diliniň fonetik, morfologik we grammatik başarnyklaryny ösdürmek;
- talyplaryň sözleýiş dilini kämilleşdirmek;
- talyplaryň ýazuw we hatdatlyk endiklerini ösdürmek,
- talyplaryň sözlük üstünde özbaşdak işlerini kämilleşdirmek
- talyplaryň okama we düşünme ukyplaryny ösdürmek;
- talyplaryň gürrüň berme we ýazyp beýanetme endiklerini kämilleşdirmek;
- söz öwrenme endiklerini artdyrmak;
- terjime etme ukyplaryny ösdürmek...

Dersiň görnüşi:

- dilden düşündirme;
- ýazuwdan beýanetme;
- sorag-jogap arkaly berkitme;
- shemaly we tablisaly düşündirme;
- tehniki serişdeler arkaly düşündirme;
- ýumşuň kömegi bilen geçileni gaýtalama...
- öý işi tabşyрма...

Dersiň ýörelgeleri:

- ✚ türkmen filologiýasy baradaky bilimiň mazmuny bilen onuň beýan edilişinin bitewiligini gazanmak,
- ✚ türkmen diliniň beýleki dersler we durmuş bilen baglanyşygyny üpjün etmek;

✚ edeplilik, dogry sözlülük, ynsanperwerlik, yzygiderlilik, sylag-hormat we ýaş aýratynlyklara dogry gelmek.

✚ ders we durmuş, teoriýa we praktika gatnaşygy esasynda olaryň özara baglanyşygyny üpjün etmek...

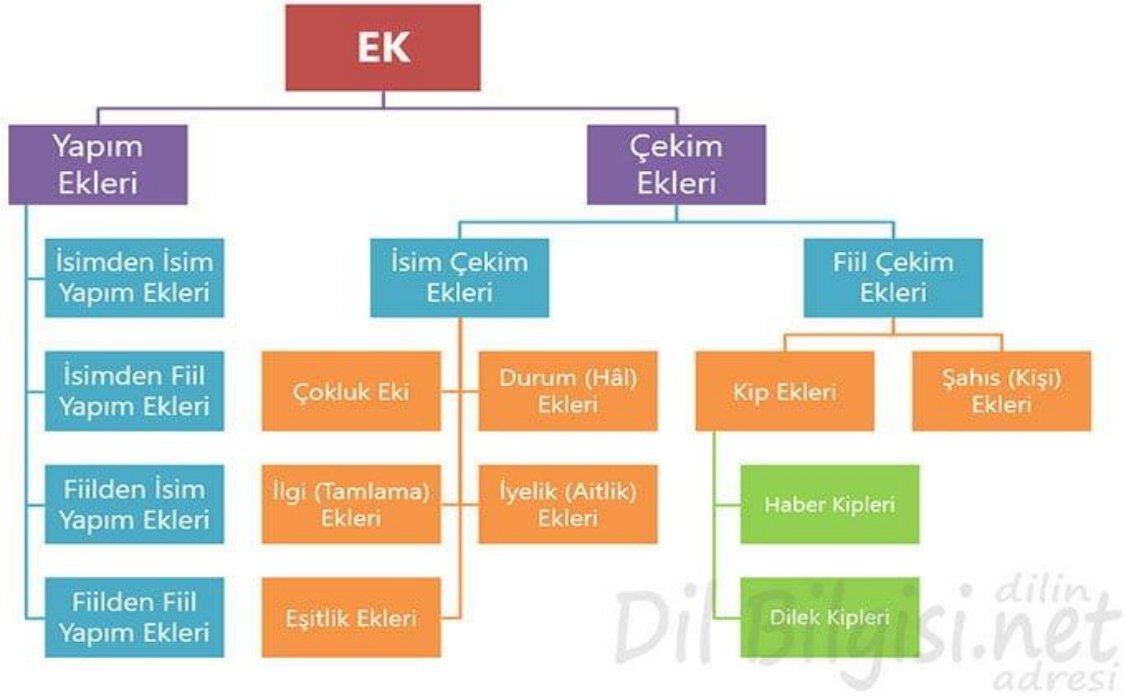
Dersiň usullary:

- ❖ talyplaryň özbaşdak işleri we ýumuşlary barlag etmek;
- ❖ **ACTIV Studio** we **Power Point** maksatnamalaryndan peýdalanmak,
- ❖ türkmen filologiýasy boýunça öwredilýän temanyň prezentasiýasyny geçirmek,
- ❖ diliň grammatik kategoriýalary bilen baglanyşykly kynçylyklarda „**akyly sagady**“, “**akyly kompas**” “**akyly şejeräni**“ kömege çagyrmak,
- ❖ talyplaryň arasynda özara pikirlenme minutlaryny geçirmek;
- ❖ talyplaryň logiki yzygiderliligine, subut edijiligine ünsi güýçlendirmek;
- ❖ Dersde düşnükçiligi we aýdyňlygy üpjün etmek...

Dersiň görkezme esbaplary:

- okuw kitaplary,
- gepleşik gollanmalary,
- ýazdyrylan ylmy çeşmeler,
- usuly gollanmalar,
- ses ýazgylary,
- deňişli suratlar,
- tablisalar, çyzgylar,
- sözlükler,
- metbugat maglumatlary.

Türkmen Türkçesindeki fiil yapımı detaylı öğrenmek için “Dil Bilgisi.net” adresinde yer alan şemadaki terimleri hep beraber gözden geçirelim:

- ✓ EK Türkmencede nedir?
- ✓ Türkmencede EKLERİN nasıl çeşitleri vardır?
- ✓ YAPIM EKLERİ yerine Türkmencede hangi terim kullanılır?
- ✓ Türkmencede ÇEKİM EKLERİ yerine hangi terim kullanılır?
- ✓ YAPIM EKLERİNİN nasıl çeşitleri bulunmaktadır?
- ✓ İsimden İsim Yapım Eklerinin Türkmençe karşılığı nedir?
- ✓ İsimden Fiil Yapım Eklerinin Türkmençe karşılığı nedir?
- ✓ Fiilden İsim Yapım Eklerinin Türkmençe karşılığı nedir?
- ✓ Fiilden Fiil Yapım Eklerinin Türkmençe karşılığı nedir?

❖ Öğrencilere bu ve buna benzer soruların cevapları hakkında net bilgi verilmelidir.

❖ Bu terimlerin Türkmençe karşılıklarının doğru kullanımı konusunda hatırlatmalıdır.

✓ “EK” sözi üçin Türkmençede “GOŞULMA” adalgasy ulanylýar.

✓ Diýmek, Türkmençeden mundan soňra “goşulma” adalgasyny ulanmalydyrys.

✓ Türkmen dilinde goşulmalaryň iki görnüşi bardyr.

✓ ÝASAÝJY goşulmalar

✓ ÜÝTGEDIJI goşulmalar

✓ Bu adalgalaryň öňünden “söz” hem getirilip ulanylýar:

✓ **Söz ýasaýjy goşulmalar we söz üýtgedijiji goşulmalar**

✓ İsimden Fiil Yapım Eklerine Türkmençede “ATDAN IŞLIK ÝASAÝJY GOŞULMALAR” denilir.

✓ Adyndan hem belli bolşy ýaly, bu ýasaýjy goşulmalar atlaryň yzyna goşulyp, olardan işlik ýasaýarlar.

✓ **-la / -le** ýasaýjy goşulmasy we olara degişli mysallar

✓ **-gyr / -gir** ýasaýjy goşulmasy we olara degişli mysallar

✓ **-gur / -gür** ýasaýjy goşulmasy we olara degişli mysallar

✓ **-kyr / -kir** ýasaýjy goşulmasy we olara degişli mysallar

✓ **-a / -e** ýasaýjy goşulmasy we olara degişli mysallar

✓ **-al / -el** ýasaýjy goşulmasy we olara degişli mysallar

- ✓ **-ar / -er** ýasaýjy goşulmasy we olara degişli mysallar
- ✓ **-jar / -jer** ýasaýjy goşulmasy we olara degişli mysallar
- ✓ **-jyra / -jire** ýasaýjy goşulmasy we olara degişli mysallar

- ✓ Fiilden Fiil Yapım Eklerine Türkmencede “IŞLIKDEN IŞLIK ÝASAÝJY GOŞULMALAR” denilir.
- ✓ Adyndan hem belli bolşy ýaly, bu ýasaýjy goşulmalar işlikleriň yzyna goşulyp, olardan işlik ýasaýarlar.

- ✓ **-ala / -ele** ýasaýjy goşulmasy we olara degişli mysallar
- ✓ **-ar / -er** ýasaýjy goşulmasy we olara degişli mysallar
- ✓ **-dar / -der** ýasaýjy goşulmasy we olara degişli mysallar
- ✓ **-yr / -ir** ýasaýjy goşulmasy we olara degişli mysallar
- ✓ **-ur / -ür** ýasaýjy goşulmasy we olara degişli mysallar
- ✓ **-mala / -mele** ýasaýjy goşulmasy we olara degişli mysallar
- ✓ **-t** ýasaýjy goşulmasy we olara degişli mysallar
- ✓ **-z** ýasaýjy goşulmasy we olara degişli mysallar

❖ Öý ýumuşlary

➤ **Ýazmaly:**

❖ **Gönükme: Isimlerden işlik ýasamaly.**

❖ Gül, ak, güýç, keç, gara, güman, hor, gür, şaň, güp, pyş, ýyrş, sada, anyk, berç, aç, syn, düýş.

➤ **Okamaly:**

❖ **Amangül Esenmedowa. HÄZIRKI ZAMAN TÜRKMEN DILI (MORFOLOGIÝA). Ýokary Okuw Mekdepleri Üçin Okuw Kitaby. Aşgabat-2010.**

❖ **Türkmen dilinde IŞLIKLERIŇ ISIMLERDEN ÝASALYŞY-185-190-njy sahypalar.**

❖ **Türkmen dilinde IŞLIKLERDEN IŞLIKLERIŇ ÝASALYŞY-190-194-nji sahypalar.**